

Priredili: Radošin Zajić i Miloš Vasić
**ROMI STARE ČARŠIJE
TRSTENIČKE**

Umeto uvoda

Jakaloovi* Trstenički Romi

Publikacija pod nazivom "Romi stare čaršije trsteničke", koju su priredili Miloš Vasić i Radošin Zajić, predstavlja knjigu o trsteničkim Romima vrednu pažnje, ako ni zbog čeg drugog, onda zbog toga što je prva, takve vrste.

Naravno, ova knjiga ima i brojne druge kvalitete i predstavlja solidnu osnovu za upoznavanje sa tamošnjom romskom populacijom, ali i osnovu za dalja proučavanja ove problematike, što će svakako uslediti u vremenima koja su pred nama.

Dakle, ovo je jedna od slobodno možemo reći osnova za Romološku nauku na ovim prostorima.

Knjiga "Romi stare čaršije trsteničke" je podeljena u nekoliko delova. Počinje delom u kome se govori o Romima iz Stare trsteničke čaršije. U tekstu su dati sledeći segmenti o istoriji Roma, kako opštoj tako i onoj koja se odnosi na period njihovog života u Indiji. Potom, sledi tekst o dolasku Roma u Evropu i bivšu Jugoslaviju, da bi posebna pažnja bila posvećena Romima u Srbiji. Sužavanjem tematike, prelazi se na istorijat Roma u Trsteniku i Staroj čaršiji tj. Osaonici.

Kraj ovog segmenta posvećen je nazivima za Rome, a posebno su apostrofirani Romi „koritari“.

Drugi segment ove knjige posvećen je stradanju Roma u Drugom svetskom ratu, posebno onom u kragujevačkoj tragediji. Dobro poznata priča o dr Savi Stanojeviću koji je spasao trsteničke Rome, na taj način što je njihovo naselje opasao žicom i napisao „pegavi tifus“, čime je sprečio ulazak Nemaca u romsko naselje i njihovo odvodenje na likvidaciju. U ovoj knjizi je apostrofirana publikacija o dr Savi Stanojeviću, kao humanisti i patrioti, ali i film u kome je glavnu ulogu igrao Mija Vujičić, jedan od doajena kulturne i političke emancipacije Roma u Srbiji.

U narednom segmentu ove knjige koji nosi naziv „Svedočanstva i sećanja“, opisana su neka od tradicionalnih događanja iz društvenog i kulturnog života Trstenika, opisan rad kulturno prosvetnog društva „Ivo Lola Ribar“, ali i tradicionalne zabave trsteničkih Roma. Poseban akcenat je stavljen na istorijske korene trsteničkih Roma, kao i na njihovu ulogu ukupnoj emancipaciji Roma u Srbiji, koja nije mala.

Naredni segment ove knjige nosi naslov „Putevi i iskušenja emancipacije trsteničkih Roma“.

U njemu su opisana romska udruženja i nevladine organizacije, sa posebnim osvrtom na udruženje „Likovnih umetnika Roma Srbije“, dobro poznati u zemlji i svetu LUR.

U segmentu koji nosi naziv „Kultura Roma“, opisani su neki dogadaji iz istorije emancipacije ovog naroda, a na kraju segmenta iskazana su neka viđenja dokumentarnih filmova o trsteničkim Romima.

Nekoliko značajnih godišnjih događaja, kao što su Đurđevdan, Bibija, Petrovske poklade, a ponešto i o Kali Sari, opisano je u delu knjige koji govori o Romima i religiji.

U produžetku govori se o zanatima i običajima, kako trsteničkim, tako i Roma uopšte. Od zanata pominju se kovačluk, gledanje u dlan, koji i nije baš neki zanat ali se tako može nazvati, kao i porodični život, romska kuhinja, a ima i ponećeg o sklapanju braka, romskoj kuhinji, trudnoći i porođaju, kao i društvenom životu kod Roma.

Ježiku i pismu posvećen je naredni segment ove knjige i u njemu se kazuje ponešto o romskom ježiku, pismu i azbuci, ali i o romskom slikovnom pismu izraženom kroz tarot.

U delu knjige koji je posvećen Romima u književnosti, značajno mesto zauzimaju kazivanja o prvoj knjizi trsteničkih Roma, koju je priredio Miroslav Mihajlović, kao i recenzija njegove zbirke pesama „Ašunero“.

Kratak tekst posvećen je mogućnostima edukacije romske dece u obrazovni sistem, a potom sledi segment o muzici Roma u bivšoj Jugoslaviji sa posebnim osvrtom na muziku trsteničkih Roma.

Kratak tekst u ovoj knjizi posvećen je romskom novinarstvu u Trsteniku, čiji je izraziti predstavnik šapirografisani list „Thara“.

Nekoliko narednih stranica u knjizi posvećene su Udruženju likovnih umetnika Roma Srbije, već pomenutom LUR-u.

Sam kraj monografije sadrži spisak domaćinstava romskog naselja Osaonica od 1960-1970, kao i spisak romskih muških glava od 1854-2020 godine. Ovaj tekst se završava spiskom Roma radnika „Prve petoletke“ u periodu 1950-2010.

Značaj ove monografije će se tek pokazati u vremenima koja predstoje. Mladi trstenički Romi, ali ne samo oni, imaće šta da saznaju o svom narodu u vremenima prošlim.

Publikacija predstavlja ulaznicu trsteničkih Roma u svet značajnih događanja u oblasti emancipacije romskog naroda, ne samo u Trsteniku već i u čitavom svetu.

U Beogradu, 6.08.2020.

prof. dr Dragoljub Acković

**Jakaloovi – Umetnički nadimak Slobodana Berberskog, prvog predsednika Svetske organizacije Roma*

ISTORIJA ROMA

Ima naroda bez istoriografije, ali nema naroda bez pamćenja. Romi su narod indijskog porekla. Oni su to znali i pre nego što su evropski lingvisti XIX veka to naučno dokazali i verifikovali. (*Rajko Đurić*)

Poreklo i istorija Roma ne mogu se objasniti ni razumeti bez poznavanja istorije Indije, kao i istorije mnogih drugih naroda i država, naročito onih koje su se graničile sa Indijom i koje su protiv nje vodile pljačkaške i osvajačke ratove. Studiranjem te istorije može se naći naučno objašnjenje i za egzodus Roma, koji je bio uzrokovani ratovima protiv Indije i pljačkaškim pohodima i ratovima Turaka (Seldžuka) i Afganaca protiv Indije u XI i XII veku, koji su prouzrokovali njihov egzodus. (*R. Đurić*)

Istorijsko kog naroda je nešto važno i prateće. Bez istorije ne bi postojao ni jedan narod, a o istoriji Roma se malo zna. Što se tiče Roma ima više hipoteza od kojih su se oblikovale četiri teorije o seobi Roma. Jedna od najstarijih priča je iz vremena kada se ništa nije znalo o Romima. Smatralo se da su Romi došli kao muzikanti ili projaci iz Indije. To je apsolutno netačno. Druga teorija stvorena je na osnovu jedne epizode iz knjige *Šahname*, čuvenog iranskog pesnika Firdusija, koji govori da je tadašnji persijski kralj Šankal pozvao jednu grupu muzičara, što je neobično, iz Kambodže (Kambodža se nalazila, ne u današnjoj Kambodži, nego na teritoriji Avganistana i bila je jedna od pokrajina). Reč je o dvanaest hiljada muzičara, igrača, pevača itd. Ova teorija je dugo bila na snazi sve dok nije uspostavljena teorija na osnovu muzičko-istraživačkih rezultata. Ti rezultati su nepobitno potvrdili da su Romi živeli na teritoriji severozapadne Indije sve do 1001. godine, ili tačnije XI veka. Onda je u periodu od 1001-1027. godine Mahmud Gazni, koji je poreklom Turčin, imao sedamnaest pohoda na severozapadnu Indiju. Ti strašni pohodi, bolje rečeno pokolji stanovništva, u oblastima severozapadne Indije izazvali su egzodus Roma. To je bio jedan od prvih i glavnih izvora migracija Roma.

(*M. Aleksandrović*)

dr Zoran Tairović – Nomadi u pokretu

ROMI I ISTORIJA STARE INDIJE (PERIOD PRE NOVE ERE)

Indija (Bharat) ima vrlo dugu i bogatu istoriju. To je zemlja stare civilizacije i kulture. Indijska civilizacija je jedna od najstarijih, a po mnogim teorijama i materijalnim dokazima indijska kultura je starija od kulture starog Egipta i Mesopotamije. Reč je o kulturi naroda u preddravidsko vreme u III milenijumu p.n.e. Danas se ne može sumnjati u to da je civilizacija Bharata stvorena davno pre prodora u zemlju plemena koja su stvorila Rigvede. Do pojave indoarijskih plemena na teritoriji indijskog poluostrva Bharatska kultura trajala je već nekoliko stoljeća. Ona je bila razvijena već u XIX veku p.n.e. a naročito se razvijala u XVIII – XVII veku p.n.e. (*T. V. Venteclj*). Što se tiče rasprostranjenosti, Bharatska civilizacija je bila jedna od najvećih na starom Istoku. Prostirala se približno 1600 km sa zapada na istok i 1250 km sa severa na jug. Jedan od najsloženijih problema koji se tiču istorije stare Bharatske civilizacije jeste upravo problem njene propasti, ali već sada se može tvrditi da je prodror Indoarijevaca bio odlučujući faktor. (*G. M. Bongard – Levin*)

U Indiji Arijevci se pojavljuju verovatno između XIV – III veka p.n.e. tj. nekoliko vekova nakon nastanka kulture i civilizacije Bharata. Tokom migracije indeoevropska plemena mešala su se sa drugim plemenima, raznim etničkim grupama koja su stajala na različitim stepenima kulture, i bila različito organizovana, primajući od njih neke običaje i kulturne tradicije. (*T. V. Venteclj*)

Nicanje arijevske kulture u Indiji se poklapa sa hronologijom stvaranja Rigvede, a kasnije se širilo sa poznim Vedama. Himne Rigvede govore o stalnim sukobima arijevaca sa lokalnim plemenima koja se veoma razlikuju u izgledu i običajima. Sastavljači himni bili su, naravno, pristrasni u prikazivanju svojih neprijatelja, oni ih prikazuju kao ružne, kažu da ne prihvataju vedske bogove i da ne poznaju prinošenje žrtava, tj. samu ceremoniju odnosno ritual. Arheološki podaci su već sami po sebi neuporedivo objektivniji. I mada nema razloga za sumnju da su se Arijevci sreli sa Bharatima u dolini Inda moglo bi se tvrditi da se formiranje prve Indo-arijevske arheološke kulture odigralo u procesu nesumnjivih međusobnih uticaja Arijevaca i nekih etničkih grupa koje su svojim poreklom bile vezane za nosioce Bharatske civilizacije. U dolini Ganga nikle su prve države i stvara se klasno-kastinski sistem a na osnovu vedizma stvara se brahmanizam. Ali čak i u to vreme lokalna plemena ostaju izolovana i u socijalnoj hijerarhiji dobijaju niže mesto, njih uvršćuju u red Šundra, Dasija, prezrenih mešovitih kasta, njima se pripisuje neprihvatanje svetih brahmanskih normi i rituala. (*G. M. Bongard*)

Sistem kasta i njihovo striktno odvajanje zanata osuđivali su pretke Roma na delatnosti koje su bile neprimerene višim kastama zbog verskih tabua i ekonomskе ravnoteže. U doba vladavine dinastije Maurya od IV – II veka p.n.e. glumački i akrobatski zanati bili su zabranjeni u društvu. To ipak nije omelo

razvoj tih zanata. Ali oni koji bi se posvetili tim delatnostima obavezno bi se našli odbačeni u redove nečistih. To se dogodilo na primer sa Servadima, Gatarima koji su na ledima nosili poseban bubanj prekriven samo sa jedne strane. Takvi su bili i Tamasha-Vallah, opsenari, krotitelji medveda i majmuna. Napokon, to se dešavalo svima onima koji su prihvatali učešće u onom što je bilo „prokleti i ružno“. Romski preci ipak nisu usvojili sva zanimanja koja su pogodena „Manuovim zabranama“. Izabrali su upravo one profesije koje su odgovarale uslovima jednog naročitog oblika nomadske egzistencije: seoba i invazije. Mongolskim, tatarskim i drugim vojskama bila je potrebna pratrna ljudi koji su umeli timariti i potkivati konje, popravljati kola i zabavljati vojnike; trebali su im kovači, potkivači, svirači, igračice itd. (*Trifun Dimić*)

Neki značajniji podaci o Arijevcima i njihovom životu, naročito iz Veda, Mahabharate i Ramajane, deo su tradicije Roma, sadržani su u njihovom govornom i simboličkom jeziku, religioznim predstavama i običajima, govornoj tradiciji itd. Romski jezik čija je srodnost sa staroindijskim jezikom, posebno sa sanskritom, dokazana u mnogim naučnim radovima, predstavlja neoboriv istorijski dokaz da je istorija Roma sastavni deo istorije Indije.

Turski osvajač Mahmud Gazni

INDIJA U NOVOJ EPOHI (POČETAK NOVE ERE)

Romi su nastavili da žive u Indiji i u eri posle rođenja Isusa Hrista, pre svega u njenim severnim i severozapadnim oblastima. Najstarije poglavlje u istoriji Roma neodvojivo je deo istorije Indije, naročito severne i severozapadne, na čijim su teritorijama imali u periodu od VIII do XII veka više kraljevstava, dok su Delhi, pod nazivom Dilaki, izgradili još 736. godine. Po imenu Tamara, jednog od romskih plemena (čiji pripadnici žive u pojedinim indijskim državama kao što je Harijana, kao i u Srbiji i Makedoniji), oblast oko Delhija zvala se Tamaras ili Tomaras.

Na udaru Arapa bila su najpre indijska kraljevstva na teritoriji današnjeg Pakistana, naročito Sind, gde je u VI i VII veku vladala dinastija Radžput-radža. Ime Radžputi potiče od sanskrtske reči „rajpuri“ koja znači „sinovi kraljeva“. Bilo je 36 klanova, koji su od VIII do XII veka stvorili u severnoj i severozapadnoj Indiji 21 kraljevstvo. Četiri glavna klana bili su Pratiharasi, Čauhani, Čolakija (Solanki) i Paramaras. Pratiharasi su bili najmoćniji. Klan Čauhan vladao je oblašću u severnoj Indiji, i to u regionu oko jezera Sambar i Pushkar u Radžastanu, blizu Ambera, odnosno današnjeg Džajpura. U XI veku su se osamostalili pa je njihov kralj Adžaja osnovao grad Adžmir. Ali, kralj koji je postao legendaran bio je Pritvaradž III (1179-1192...). Ti klanovi i dinastije neprestano su se sukobljavali i borili za prevlast. Zavisno od okolnosti i sreće, prevlast su dobijali čas jedni, čas drugi. Međutim, ti sukobi doveli su do samoiscrpljivanja, usled čega su odbrambena moć i stabilnost zemlje došle u opasnost. To je počelo jasno da se pokazuje krajem X veka, kada su te oblasti Indije postale meta ratnih pohoda turskih osvajača. Jedan od njih bio je Mahmut Gazni, gospodar Gazne u Avganistanu. On je, kao što je nagovešteno u uvodu, u periodu od 1001-1027. imao 17 pohoda na severozapadnu Indiju!

Na osnovu dosadašnjih proučavanja je jasno da je Mahmut Gazni masovno razarao mesta u kojima su Romi živeli širom Radžastana, zatim sve do Delija, jer su Deli osnovali Romi u osmom veku. Istoriski podaci o dinastiji Gaznavida, pokazuju da su Pandžah, Lahore i Sind neprestano pljačkani i ugnjetavani, a njihovi stanovnici, naročito Romi odvođeni u ropstvo gde su obavljali razne teške poslove. Romi su tamo živeli u oblasti Horasan ili Horastan. Ta oblast se danas nalazi takođe u oblasti Irana, odnosno Persije. (M. Aleksandrović). Mahmud Gazni je nakon poraza 1026. godine oboleo od malarije i tuberkuloze. Umro je četiri godine kasnije, 30. aprila 1030, u 59. godini života. Užasna sudbina koju su doživeli tokom ratnih pohoda Mahmuda Gaznija bila je jedan od glavnih uzroka egzodusu Roma.

Sledeći vladar na teritoriji Avganistana bio je Mahmud Guri ili Gor (1149 – 1206). On je stošezdeset godina nakon smrti Mahmuda Gaznija takođe poveo jedan osvajački rat protiv Indije. Pritviradž Čauhan (1169 – 1192) koji je sa 11

godina postao kralj Delhija i Adžmira bio je nova meta Mahmuda od Gora. Interesantno je da je upravo kralj Kanaudža, čija se kći Saniogita (1172 – 1192) protivno njegovoj volji udala za Pritivradža, pozvao Mahmuda od Gora da se bori protiv njegovog zeta. 1191. došlo je do bitke u kojoj je Mahmud bio poražen i zarobljen od Pritivradža. Međutim, u skladu sa vladajućim običajima i, tražeći izvinjenje od Mahmuda, oslobođio ga je. Ali, Mahmud je godinu dana docnije, 1192. ponovo napao Pritivradža. Bitka se odigrala kod Taraina. U toj bici Mahmud od Gora je porazio Pritivradža. Poginulo je više od 100.000 Radžputa, a Pritivradža je zarobljen i odveden u Gaznu, gde je posle ponižavajućeg mučenja ubijen a njegova žena, koja je zajedno sa njim ušla u legendu, izvršila je samoubistvo.

Tako je Mahmud od Gora postao gospodar Delhija i Aldžemira. Radžipiti su nastavljadi da mu pružaju otpor. Ipak, Mahmud Gor je uspeo da osvoji Kanaudž i da savlada otpor. Carstvo Gorida u Avganistanu nije bilo dugog veka; raspalo se posle smrti Mahmuda. Severna Indija je ostala slaba i rascepkana. Samo je Južna Indija imala i dalje moćna kraljevstva. Moglo bi se reći da je taj rat bio tačka na sudbinu Roma. Od tog vremena Romi su izgubili tle pod nogama. Međutim, činjenica da su u njihovom pamćenju ostali da žive događaji i iz doba Mahmuda od Gora govore da su neke grupe Roma, naročito Čauhani i Tamari, napustili Indiju tek posle pada Delhija. Zaključak koji proizilazi ne samo na osnovu istorijskih činjenica već i na logičkom razmišljanju glasi: egzodus Roma bio je najpre posledica pljačkaških pohoda Mahmuda Gaznija i njegovih nastavljača, a 160 godina kasnije ratova Avganistanaca odnosno Gora. Dakle, seobe Roma nisu posledica, kao što se pre tvrdilo „dolaska 12.000 muzikanata na poziv kralja Persije Brahmana Gura“. Kad su nasilno odvedeni u zemlje osvajača Indije, oni se više nisu mogli vratiti u Indiju. Povratak u Indiju nije bio ni kasnije moguć, jer su u Indiju stigli drugi osvajači (Džingis Kan i dr.). S obzirom da su propala carstva koja su postojala na teritoriji Avganistana i Irana, neke grupe Roma ostale su da žive u tim zemljama, dok su druge, mnogo brojnije, bile primorane da se sele iz jedne zemlje u drugu.

Seoba Roma